

KULTÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíkova, Valéria Be-
táková, Gejza Horák, Ján Ho-
recký, Ján Kačala, Ivan Masár,
Ján Matejčík, Ján Oravec, Kon-
štantín Paľkovič, Matej Pova-
žaj, Jozef Ružička, Ján Sabol,
Elena Smiešková, Milan Urban-
čok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepková 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 13 — ČÍSLO 9

OBSAH

HORECKÝ, J.: Ján Hollý — básnik a zakladateľ	289
SABOL, J.: Vzťah zvuku a vý- znamu a jazyková komuni- kácia	293
KOČIŠ, F.: Predložka <i>kvôli</i> , jej lexikálny význam a úzus . .	299

Diskusie

PALKOVIČ, K.: Autor a apre- tor odborného textu	305
--	-----

Rozličnosti

Pevne verím — (ako?) pochy- bujem. G. Horák	309
Prestarnutý, alebo zostarnutý človek? G. Valkovičová . .	310
Nové interpunkčné znamienko. J. Horecký	312

Správy a posudky

Seminár o vyučovaní dejín slo- venského jazyka na Pedago- gickej fakulte v Nitre. E. Krošláková	313
Nový časopis pre jazykovú kul- túru v Maďarskej ľudovej re- publike. S. Horváth . .	315
Populárna knižka o rodných menách. M. Považaj . .	316

Spytovali ste sa

Topoľčanec — Topoľčiančan. E. Bajzíkova	319
--	-----

Napísali ste nám

Úsporné vyjadrovanie. J. V. Ormis	320
--	-----

Ján Hollý — básnik a zakladateľ

JÁN HORECKÝ

Tohto roku uplynulo stotridsať rokov od smrti Jána Hollého, veľkého slovenského básnika.

Bol to skutočne básnik, hoci zabudnutý. Bol to obdivuhodný zjav na začiatku modernej spisovnej slovenčiny, vzdialený od jej štúrovského stredoslovenského základu, utiahnutý v Maduniciach a neskôr na Dobrej Vode, no predsa v dokázateľnom a nepochybne priaznivom kontakte so štúrovcami (ich návštevy u Hollého sa datujú rokmi 1843 a 1846).

Zabudnutie Jána Hollého spôsobila predovšetkým forma jeho básní, verše viazané prísnyim kánonom časomernej poézie. Možno k tomu prispel i jazyk — jeho západoslovenský hláskový, formový i lexikálny kolorit. Ale ako ukazuje súčasný záujem a postreh súčasných básnikov — z nich na prvom mieste treba uviesť Viliama Turčányho —, Hollý bol básnik, na ktorého zabúdame neprávom.

Prirodzene, stopäťdesiat rokov (ak vychádzame od rokov jeho najplodnejšieho obdobia) nemohlo nenechať stopy i na jeho inak vysoko kultivovanom jazyku. Dnešná slovenčina znie predsa len trochu inakšie, ako vidieť aj na „preklade“, resp. zmodernizovaní klasických strof, ktoré realizoval V. Turčány:

No stále má žiť slávou rovnakou
náš otec Sláv, čo z vlasti rozhrmeno
hnal vrahov preč a kmeňom rodákov

daroval meno. (*Na Martina Pechu, s. 175*).

To, čo V. Turčány vyjadruje slovesnými opisnými výrazmi (*hnal vrahov preč, daroval meno*), vyjadruje Hollý oveľa úsečnejšie a výraznejšie:

Než milí v stáléj zetrvá památce
Sláv otec, hrozní zvalených do vlasti
Zhubcov odpravník a prví rodákov

Názvu darovník. (Na Martina Pechu, s. 174)

Pravdaže, slová *odpravník* a *darovník* dnes už dýchajú starinou. Ale u Hollého sú živé, sú zaradené v takej skupine názvov, ako sú napr. *trápitel*, *vodec*, *ukrutník*, *zháňáč lúpeže*, *bydliteľ*, *pískač*, *spevec*, *veštec* (najmä ak sú prepísané dnešným pravopisom).

Slovnú zásobu Jána Hollého doteraz — na škodu veci — nikto neškúmal. Ale môžeme už dnes povedať, že bude rozdielna predovšetkým podľa žánrov. V preklade Vergília je slovám tesno: ich povinnosťou je vyjadriť Vergíliove myšlienky, zviazané do prísne regulovaného prúdu hexametrov. Uvedieme aspoň jeden príklad:

Sám na to sem patril, dvoch jak s tovarištva nášého
Veľkú chmatna rukú stred jaskiňe znački ťežíci
O skalu praskel, i krv pred podvoja tékla oprsklé;
Patril, súkrvicú jak černú údi plinúce
Chrúmal, a ešče teplé kusi pod jeho trásli sa zubmi.
(Vergílius, *Eneida* 3, 621—625)

No veľa z tejto epickej lexiky ostáva aj v pôvodných dielach J. Hollého. Často sa v nich objavujú zložené prídavné mená, také typické pre klasické epiteta: žrebec je *kridlonohý* (ale aj *beží kridlonohým cvalom*), Tatry sú *vysokohlavné*, ženy sú *spanilotvárne*. Alebo ďalšie príklady: *veľkoduchí Čudovia*, *chraplavoznejúci ohlas*, *vlakochodné junce* (vláčia nohy za sebou), *ďalekostrelný luk*, *moronosný oblúk*, *čiernohrivý žrebec*. A to sú príklady len z niekoľkých stránok Sláva.

Na druhej strane, vlastne na opačnom póle Hollého tvorby (napr. v selankách) hlavnú úlohu má domáca lexika. Sú to slová ako *ovca*, *baran*, *rúno*, *bača*, *valaška*, *žinčica*, *hrdlička*, *vrana*, *slávik*, *žaluď*, *jahoda*, *lieskovec*, *oskoruša*. Prirodzene, slová bez básnického kvalifikátora, ale vcelku pôsobiace sviežo a prirodzene.

U Hollého však nájdeme, ako sme už naznačili, aj slová staršieho razenia, utvorené dnes už nepoužívanými alebo neproduktívnymi slovo-
tvornými postupmi. Pritom všetkom však nemožno uprieť zreteľnú
motiváciu, a teda ani značnú sémantickú pôsobivosť takým slovám,
ako je *dávnota*, *lačnota*, *budúcnota*, *čarovník*, *vojník* (vojak), *neše-
redník*, *brinkot*, *majetnosť* (majetok), *rovnina*, *nesvora*, *násila* (bez
násily), *hodáreň*, *drobázeň*, *strážava* a mnoho iných. Motivačnú silu
nemožno uprieť ani takým adjektívam, ako sú napr. v spojeniach *roz-
kladitý konár*, *odvažitý muž*, *cvalný žrebec*, *trávny nocľah* (na tráve).
liečne zeliny, *vozné domy*, *prácní Slováci* (pracovní).

Odrazom tvorivej sily sú aj Hollého opakovacie slovesá s viacerými predponami, ako napr. *zapopadnuli zbroystvo, popripadnul mu z korigisti, popritláčali nás* a pod.

No nielen vo výbere a dotváraní slov je Hollý majstrom. Už viacerí autori poukázali na zvukomalebné spájanie slov vo verši. Napr. V. Turčány (s. 76) cituje verše:

Včelki na šír sa rojá, i lahodným žníce vučáňím
Obľetujú a žltú cucajú ústečkami sladkosť.
Hrozne mumlú bulové a do lútej pótkei sa drážá

Lahko možno uviesť ďalšie príklady:

Jak lúbozvučnú jarabá sa stružki vodičkú!
Včil v behu rovno idú, na malé včil zákluki krútá,
Včil zase rozľekajú sa na šírku a od seba dälá,
Včil k sebe sa blížá, i do jednej mláki hromážďá.
(Jaroslav, 46—49)

Alebo využitie onomatopoických slov:

Tamto vrané kívá a do svéj žeňe dúčeľe sáti,
A prepelički tukem, zachríplím chráščela vrzgem,
I premilím sa na dál cirikaňím švrčkov ozívá.
(Jaroslav, 54—56)

Klasické a klasicistické manieri možno vidieť v refrénovitom opakovaní verša, vcelku však veľmi pôsobivom. V selankách sú napr. takéto refrény:

Dievčence spievajú:
Príď jaro, príď, a nové oblékaj prírode rúcho.
Chlapci spievajú:
Príď jaro, príď a milěj naspor všeckému radosti
(Vivolávání jara)

Alebo:

Idte domov, jalovički, na pól Horňáka je slnko. (60).
Idte, jalovki domov, níž pól Horňáka je slnko (65).
Idte, jalovki domov, za horu už slnko zachádzá (70).
Idte do otvoreních vám už vrát, idte, jalovki (75).
(Chváľko)

A napokon:

Začni mi pastírska trúchlí spev, začni mi, Umko (5, 10, ... 80)
Prestaň pastírska, ó prestaň už Umko naríkať! (95).
Skonči mi pastírska trúchlí spev, skonči mi, Umko (100).
(Hlasislav)

K epickému majstrovstvu v klasických starovekých eposoch patrili široké exkurzie a prirovania, v ktorých básnik často akoby zabúdal na plynutie deja.

Uvedme aspoň klasický exkurz o Fáme, Povesti zo Sláva:

Ejhle Povest doletí, to poďivné na svefe zvíra,
Čo sto očí, pilních sto uší, sto vždicki hovorních
Má jazikov, noh, má i chitrejšé od strelí krídla.
Sem tam vždi brílá, na osadné místa sedává;
Nikdi aniž nespí; ale jednostajně bedlivá,
A v širokém čo sa len kďe koná svefe, všecko sa dozví;
Nikdi aniž němlečí, na malú ticho chvílu něbívá,
Oškerením porád mefe ustami: pravdu, nepřavdu
Roztrásá; aňi dosti nemá ráz jedno viprávat,
Znásobovat to mosí, a po každé váhi dodávat,
Až ze zajáca buják, ze maléj noh pinki viroste,
Až ze Plešivca Kriván a širá z Blavi zостаně Volga.

(Sláv 1, 39—50)

Aspoň jedno prirovanie zo Sláva:

Jak v čas vetra bežá po nitranskéj rovňiše sáfá,
Buď sa baran za druhím baranem nepřestaně válať,
Až sa duťi zarazí a všecko zasekně fučání

(Sláv 1, 96—98)

Slovenská literárna veda vykonala už veľa pre lepšie poznanie básnického diela Jána Hollého, no neurobila ešte stále dosť. Ešte menej však urobila slovenská jazykoveda. Niet ešte podrobných analýz slovej zásoby J. Hollého, jeho slovotvorných postupov, jeho metaforických a synekdochických použití slova. A pritom ide o básnika, ktorý vlastne stál na začiatku štúrovskej slovenčiny, hoci o sebe hovoril tak skromne:

Láskavá múza však zdvihla ma na vešťca za tieto piesne,
aby som z davu vyčnieval,
aby som, nadchnutý spevným jej duchom, ja novučké piesne
Slovákom prvý zaspieval

(Na Imricha Štvrteckého, s. 181)

Alebo v klasickej pythijambickej strofe a v Hollého dikcii:

Však za to dobrotvívá mňa za svého pomstila vešťca
A zdvihla nad ľud Umka víš.
I vlastním prvého duchem spevavosti nadíchla
Nové Slovákom pesně zněť.

Bolo by dobre, keby slovenská jazykoveda splatila svoj dlh a keby sa splnilo Hollého želanie:

aby som za tieto dary i ďalekým vnukom bol známy
a sláva mi vždy plála z čít.

{Na Imricha Šturteckého, s. 181}

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepková 26, Bratislava

LITERATÚRA

Hollý vo výbere a interpretácii Viliama Turčányho. Kruh milovníkov poézie. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1976.

Dielo Jána Hollého. Pripravil J. Ambroš. Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1950.

Vzťah zvuku a významu a jazyková komunikácia

JÁN SABOL

Dorozumievací proces prostredníctvom jazyka — onoho vzrušujúceho a dômyselného nástroja kontaktu človeka a človeka, ale aj človeka a sveta — predpokladá aktívnu súčinnosť odosielateľa a prijímateľa prejavu. Títo partneri zúčastnení na komunikačnom akte musia byť naladení na rovnakú „vlnovú dĺžku“ — ich dorozumievací prostriedok musí byť spoločný a obom rovnako dobre známy, obaja by mali plne „splynúť“ s ovzduším a situáciou prejavu; inak by sa proces dekódovania vysielanej informácie nemohol uspokojujúco uskutočniť a uzavrieť.

Jazyk je znaková sústava; v jeho prvkoch sa odráža dialektická vibrácia zvuku a významu. Je všeobecne známe, že spätie zvukových a významových jazykových jednotiek vo vzťahu k označovanej skutočnosti je ľubovoľné (rovnaký význam sa v rozličných jazykoch zachytáva rozdielnou konfiguráciou zvukových prvkov). Napríklad slovenský výraz *strom* (ako jednota istého významu a ustáleného sledu zvukových jednotiek) má v ruštine ekvivalent *derevo*, v angličtine *tree* [tri], v nemčine *Baum*; *kačka* je po rusky *utka*, po anglicky *duck* [dak], po nemecky *Ente* atď. Obsah jazykového znaku [jeho význam] teda nesúvisí s jeho formou, akustickou podobou (okrem niekoľkých osobitných prípadov, napr. pri onomatopojach; napr. slovo *kukučka* so zrejým zvukomalebným základom má v ruštine podobu *kukuška*, v angličtine *cuckoo* [kukú], v nemčine *Kuckuck* [kukuk] a pod.). To však neznamená, že pri používaní jazyka každý

jednotlivec môže ľubovoľne označovať veci osobitnými fonickými jednotkami; práve naopak: záväznosť vzhľadom na kolektív, ktorý príslušný jazyk používa, je jednou zo základných črt jazykového znaku. Tak napr. zvukové označenia významov „strom“ a „kačka“, ktoré sme uviedli na ilustráciu v niektorých jazykoch, majú v jednotlivých jazykových sústavách svoje záväzné, historicky podmienené „vyznenie“.

Vo vzťahu zvukových a významových prvkov treba rozlišovať dvojaký smer: k označovanej a pomenúvanej skutočnosti (tu sa spätie zvuku a významu konštituuje ľubovoľne, arbitrárne) a ku kolektívu (tu je vzťah zvuku a významu pri pomenovaní javov mimojazykovej skutočnosti záväzný). Tieto fakty potvrdzujú svojráznosť jazykovej znakovkej sústavy a zároveň skutočnosť, že jazyk je spoločenský útvar.

Zmyslom jazykového dorozumievania je odovzdať prijímateľovi primerané množstvo významovej informácie. V mene uspokojujúceho uzavretia komunikačného oblúka pracuje odosielateľ najmä tým, že dáva prostriedku dorozumievania — jazyku takú podobu, aby ju prijímateľ mohol dobre vnímať a dešifrovať. Preto hlásky (fonémy), najmenšie zvukové jednotky konštituujuce významové prvky, sa pri komunikácii môžu pohybovať len v malom rozpätí svojich artikulačno-akustických vlastností. Podstatu každého prirodzeného jazyka totiž tvorí jednota zvukovej a významovej sústavy, ktorá sa utvárala v jeho historickom vývine; ustálený sled zvukových jednotiek pomáha diferencovať význam slov a tvarov.

„Súžitie“ zvukových a významových jazykových prvkov môže mať trojakú podobu:

1. Významová totožnosť jazykovej jednotky sa ohlása v totožnom sklade zvukových prvkov:

totožná zvuková stavba

totožný význam

dom-Ø

dom-ček-Ø

dom-isk-o

dom-ov-ý

prie-dom-ie

"stavanie, budova"

atď.

Z hľadiska komunikácie je tento „prienik“ totožnej zvukovej stavby a totožného významu jazykových jednotiek „ideálny“; neprekva-
puje preto, že takýchto prípadov je v jazykoch rozhodujúca väčšina. Uplatňuje sa tu princíp identity zvuku a významu. Na pozadí vzťahu takýchto „jednôt“ zvukových a významových prvkov k iným takýmto „jednotám“ v jazyku sa využíva princíp kontrastu zaistujúci dosta-
točné zvukové rozlíšenie rozdielných sémantických jednotiek (roz-
dielna zvuková stavba — rozdielny význam). Pravda, zvukovú totož-
nosť identických významových prvkov treba vidieť v určitej variant-
nosti; túto variantnosť spôsobujú najmä neutralizácie (vplyv zvuko-
vého okolia na zvukové prvky) a alternácie (vplyv významového oko-
lia na zvukové prvky).

2. Rozdielnu zvukovú stavbu jazykových jednotiek sceľuje totožný význam :

rozdielna zvuková stavba

totožný význam

a/ ja-š

mň-a

atď.

označenie seba samého
hovoriacim

b/ **podstatné meno**

substantívum

pomenovanie osôb, zvierat
vecí a samostatne chápaných
činností, stavov a vlast-
ností

V prípade a) ide o tzv. supletivizmus (v jednotlivých pádoch toho istého významového prvku sú rozdielne tvarotvorné základy), v prí-
pade b) ide o rovnoznačné slová (synonymá). Pripomíname však,
že významová totožnosť synonym je relatívna; medzi synonymnými
prvkami sú významové i štylistické rozdiely (ide tu skôr o „približný“
význam).

3. Totožná zvuková stavba zodpovedá rozdielnym významovým jed-
notkám:

čel-o

1. "predná časť hlavy, ohraničená vlasmi, obočím a spánkami"
/a ďalšie príbuzné významy/
2. "strunový hudobný nástroj väčší ako husle a menší ako basa"

Ide o homonymné (rovnozvučné) výrazy v jazyku. Ak sa tento vzťah realizuje v paradigme, hovoríme o synkretizme.

Vymedzenie uvedených troch možných kombinácií zvukovej a významovej totožnosti (identity) a rozdielnosti (kontrastu, diferencie) jazykových jednotiek vari dostatočne jasne ukazuje, že podstatným „partnerom“ vzťahu medzi oboma zložkami jazykového znaku je význam; len cezeň možno uvažovať o kombináciách v späť zvukových a významových prvkov, len on dáva možnosť vymedziť tieto kombinácie. Veď zmyslom jazykovej komunikácie, ako sme už uviedli, je odvysielat a prijať významovú informáciu. Zvuk teda pracuje v mene významu, nie naopak.

Najvlastnejšími a najdôležitejšími úlohami zvukových jazykových jednotiek je diferencovanie významových jazykových prvkov (ide o tzv. dištingtívnu, významovorozlišovaciu funkciu foném) a účasť na intonačnom stvárňovaní vety (prozodické, suprasegmentálne javy s gramatizujúcou funkciou). Okrem týchto základných úloh a či súbežne s nimi fonické jazykové prvky ponúkajú významovým jednotkám svoju „pomoc“ najmä v týchto priestoroch jazykovej sústavy (pripomíname, že medzi vymedzovanými funkciami je plynulý prechod; na ilustráciu uvádzame príklady zo súčasnej spisovnej slovenčiny):

a) Zvukové jednotky a ich kombinácie signalizujú periférny jazykový systém.

V periférnej oblasti (emocionálne výrazy, cudzie slová, vlastné mená) sa využívali osobitné kombinácie zvukových prvkov; je tu zväčša príznakový výskyt zvukových jednotiek aj ich konfigurácií. Tak napr. v spisovnej slovenčine je v zvukomalebných slovách kombinácia *t, d, n, l* pred *i*-ovým a *e*-ovým segmentom (*tidli-fidli, tik-tak* atď.), ktorá sa vymyká zo zákonitosti spájania „mäkkých“ spoluhlások *t', d', ň, l'* pred *e, i, í, ia, ie, iu*. V tejto oblasti sa vyskytujú — okrem iného — aj kombinácie so slabičným *r, ř* po spoluhláske pred pauzou (na konci slova, napr. *hř, kr, tř*), nerešpektujúce kombinačné osobitosti slovenských slabičných spoluhlások, ktoré sa v spisovnej slovenčine môžu

objavovať iba medzi konsonantmi. Aj tento sled zvukových jednotiek je v slovenčine symptómom výrazného expresívneho zafarbenia.

b) Zvukové jednotky a ich kombinácie signalizujú hranice významových jednotiek.

V spisovnej slovenčine má túto funkciu z prozodických javov prízvuk (viazaný na prvú slabiku slova) a pauza spolu s predpauzovou melódiou. Z ďalších javov zúčastnených na tomto procese možno spomenúť: osobitný priebeh neutralizácie protikladu znelosť — neznelosť na konci slova v porovnaní s jej realizáciou vnútri slova (na rozhraní slov nastáva výslovnostná zmena neznelejšumovej spoluhlásky na znelú aj pred samohláskou a sonórnou spoluhláskou, v rámci slova nie; porov. napr. spojenie *chlap asi videl* [xlab₁ asi videl] — *chlapa si videl* [xlapa si videl]), osobitný priebeh neutralizácie protikladu nesykavosť — sykavosť na hraniciach slov (porov.: *brat sa vrátil* [brat₁ sa vrátil/brac₁ sa vrátil]; *predsa* [precca], *ľudský* [ľuckí]), neuskutočňovanie neutralizácie protikladu *t — ṭ, d — ḍ, n — ň, l — ḷ* pred *e*-ovým a *i*-ovým prvkom na rozhraní slov (*brat ide* [brad₁ ide], nie [braḍ₁ ide] atď.), nerešpektovanie neutralizácie kvantity na medzislovnom predele (napr. *nová látka, nedeľný výlet*), kombinácia dvoch samohlások (hiát) v tomto postavení (napr. *dobrá učiteľka, matka a otec* a pod.), osobitné prípady výslovnosti spoluhlásky *v* (porov. dvojice výrazov *priateľov achát* [priateľov₁ axát] — *priateľova chata* [priateľova xata], *bratov odev* [bratov₁ odev₁] — *bratovo dieťa* [bratovo ḍieťa]) a i. Uvedené zvukové javy (okrem prozodických prvkov) sa rovnako uplatňujú na konci slova aj na morfematickom švíku predpona + základ slova (s určitými modifikáciami pri spoluhláske *v*).

c) Zvukové jazykové prostriedky sú signálmi prejavu subjektívneho vzťahu hovoriaceho ku skutočnosti.

Toto využitie fonických jazykových prostriedkov možno dobre pozorovať pri tzv. expresívnej funkcii kvantity, emfázy a melódie v súčinnosti aj s niektorými inými prozodickými javmi. Sem možno zaradiť aj expresívne „ladenie“ niektorých hláskových kombinácií. Expresívne podfarbujú výraz napríklad kombinácie *chm* (*chmuľo*), *chň* (*chňap*), *čm* (*čmudiť*), *fl* (*flasnúť*), často spojenia spoluhlások *ḍ, ṭ, ň, š, ž, č, c* so samohláskami *o, u/ú* (*ḍubať, šŕľať, ḍobať*) a i.

d) Zvukové prostriedky naznačujú rozdiel medzi osobitnými procesmi a kategóriami v jazyku.

V spisovnej slovenčine je súhra v zámere kvantity signalizovať morfológický proces (neutralizácia kvantity, obmedzenie kvantitatívnej alternácie) a slovtvorný proces (narúšanie neutralizácie kvantity, kvantitatívna alternácia). Podobne sa rozdiel tvarotvorného a slovtvorného postupu vykresľuje aj zmenami spoluhlások. Tu možno spo-

menúť aj osobitný priebeh neutralizácie protikladu znelosť — neznelosť v tvaroch imperatívu a v privlastňovacích zámenách (*pížme!*, *kozme!*; *nážmu*, *vážmu*); ide o signál aglutinačného postupu pri výstavbe týchto tvarov. V spisovnej slovenčine — podobne ako v slovanských jazykoch — sa kategória životnosti pri substantívach mužského rodu „presadzuje“ aj prostredníctvom alternácií: *žiak/žiaci*, *valach/valasi*, *radí/rady* a pod.

e) Zvukové prostriedky regulujú významovú intenzitu výpovede a naznačujú štylistické zaradenie prejavu.

Jedným z rozhodujúcich zvukových prvkov určujúcich významovú závažnosť zložiek textu je dôraz. Z ďalších suprasegmentálnych javov treba uviesť tempo reči, ktoré je významným signálom a regulátorom sémantickej hustoty textu: čím je prejav významovo bohatší a náročnejší na vnímanie a dešifrovanie, tým pomalším tempom sa realizuje a naopak. Rovnako sa významová výstavba textu diferencuje aj množstvom a dĺžkou páuz. Štylistické zaradenie prejavu sa môže hlásiť aj istými hláskami a ich kombináciami, charakteristickým tempom, rytmickou štruktúrou, intenzitou hlasu, hlasovým registrom, melódiou a niektorými inými zvukovými javmi, ktoré tu pôsobia zvyčajne vo vzájomnej súčinnosti.

Ukazuje sa, že je dosť dôkazov na „spoluprácu“ zvukových a významových jazykových prvkov; ich dialektická spätosť tvorí podstatu jazyka ako špecifickej znakovkej sústavy odrážajúcej mimojazykovú skutočnosť a garantujúcej dorozumievanie medzi ľuďmi. Tento vzťah má spoločné črty vo všetkých jazykových systémoch, ale zároveň v každom jazyku aj svoje osobitné a neopakovateľné zrkadlenie.

*Filozofická fakulta UPJŠ
Grešova 3, Prešov*

LITERATÚRA

ERHART, A.: Základy obecné jazykovedy. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1965. 163 s.

HORECKÝ, J.: Základy jazykovedy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 178 s.

KOMÁREK, M.: K diachronickému studiu hraničných signálů v češtině a slovenštině. Slovo a slovesnost, 34, 1973, s. 124—128.

KRÁL, Ā.: Model rečového mechanizmu. 1. vyd. Bratislava, Veda 1974. 187 s.

KRÁL, Ā.: Štýly výslovnosti [Kapitoly zo slovenskej ortoepie]. Kultúra slova, 8, 1974, s. 65—70.

MIKO, F.: Text a štýl. K problematike literárnej komunikácie. 1. vyd. Bratislava, Smena 1970. 189 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 450 s.

Morfológia slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 895 s.

PAULINY, E.: Fonológia spisovnej slovenčiny. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 126 s.

ROMPORTL, M.: Studies in Phonetics. 1. vyd. Prague, Academia 1973. 217 s.

SABOL, J.: Súčinnosť fonologickej roviny spisovnej slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 5. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, ALFA 1976, s. 421—449.

SABOL, J.: Prozodická sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Metodicko-výskumný kabinet Čs. rozhlasu 1977. 97 s.

STEPANOV, J. S.: Osnovy jazykoznanija. 1. vyd. Moskva, Prosveščenie 1966. 271 s.

Predložka kvôli, jej lexikálny význam a úzus

FRANTIŠEK KOČIŠ

Keď sa v tomto príspevku vraciame k otázke používania predložky *kvôli* v súčasnom spisovnom úze, sledujeme tým dva ciele: 1. chceme trochu gruntovnejšie zrekapitulovať všetko, čo a ako sa o používaní tejto predložky hovorí a píše v našich normatívnych príručkách približne v rozpätí dvadsiatich rokov, a do istej miery aj kriticky zhodnotiť príslušné výklady a ponaučenia o významovej stránke tejto predložky, 2. chceme tak trochu nastaviť krivé zrkadlo autorom viet a súvetí, v ktorých použili predložku *kvôli* v nenáležitom zmysle a ktoré sme zaznačili pri čítaní dennej tlače predovšetkým v športovom spravodajstve, ale aj v iných príspevkoch a článkoch našich denníkov.

Slovník slovenského jazyka I (1959, s. 805) pomerne skromne zachytáva význam a používanie predložky *kvôli*: je to predložka s 3. pádom a vyjadruje význam „v snahe vyhovieť niekomu“. Ako synonymná sa tu uvádza predložka *pre*. Spojenia, ktoré sa na ilustráciu v slovníku uvádzajú, sú dosť jednostranné a málo poukazujú na možnosti náležitého využitia predložky *kvôli* v rozličných kontextoch (uvádzajú sa tieto spojenia: *kvôli rodičom*, *kvôli ľuďom*; *kvôli tomu*, *kvôli čomu*; *kvôli úplnosti*). Treba však podotknúť, že slovník ešte nepoukazuje na také nevhodné a nekorektné používanie predložky *kvôli*, ktoré dnes v spisovne sa tváriacich prejavoch priam prekvitá.

Okrem predložky *kvôli* Slovník slovenského jazyka uvádza aj príslovku *kvôli*, ktorá má pomerne ustálený kontext — spája sa obyčajne so slovesom *urobiť* (napr. *urobil to rodičom kvôli*). Pripomíname to preto, lebo v praxi sa niekedy nerozlišuje predložka a príslovka *kvôli*.

Druhá naša najväčšia normatívna príručka Morfológia slovenského jazyka [1966] predložku *kvôli* uvádza iba okrajovo ako odvodenú účelovú predložku. Meritórnejšie poučenie o predložke *kvôli* prináša Zaunerova Praktická príručka slovenského pravopisu (zrevidované 3. vydanie z roku 1966, s. 274). Tu sa jednoznačne hovorí, že predložku *kvôli* používame správne iba vtedy, keď ňou vyjadrujeme cieľ, účel nejakého deja (napr. *kvôli matke išiel za učiteľa, kvôli mne sa zriekol majetku*). Na vyjadrenie príčiny nejakého deja sa podľa tejto príručky predložka *kvôli* nemá používať. Nenáležité je podľa Zaunerovej príručky predložka *kvôli* napr. vo vetách *Kvôli tebe som zmeškal vlak* (správne: *Pre teba som zmeškal vlak*), *Kvôli chorobe som nešiel do roboty* (správne: *Pre chorobu som nešiel do roboty*). U Zaunera sa nezreteľne oddeľuje predložka *kvôli* a príslovka *kvôli*, lebo spojenie *urob mi to kvôli* sa uvádza medzi spojeniami na cieľové využitie slova *kvôli* ako predložky. Zaunerova príručka správne súdi cieľový význam predložky *kvôli* od príčinného alebo dôvodového významu, ktorý sa jej pripisuje v bežnom, ale nekorektnom jazykovom úze.

Zaunerovo rozlišovanie správneho používania predložky *kvôli* na vyjadrovanie cieľa nejakého deja od nesprávneho používania (na vyjadrenie príčiny, dôvodu) sa opakuje a zdôrazňuje aj v iných normatívnych príručkách. J. Oravec v práci Slovenské predložky v praxi [1968, s. 210] charakterizuje predložku *kvôli* ako účelovú predložku. Pripomína, že dosť často sa stáva, že táto predložka (s účelovým významom) si konkuruje v príčinnom význame. Kodifikácia však na základe kritéria zrozumiteľnosti príčinný význam účelovej predložky *kvôli* odmieta (porov. s. 212). Rovnaká dištinkcia sa robí aj v publikácii 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny [1. vyd. 1974, s. 107]: predložka *kvôli* sa chybne používa na vyjadrenie príčiny, správne sa používa na vyjadrenie cieľa, účelu. Toto poučenie je skrátenou verziou rozhlasovej päťminútovky M. Urbančoka Používanie slova *kvôli* (In: Jazyková poradňa. 2. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960, s. 200—201). M. Urbančok predovšetkým zreteľne odlišuje príslovku a predložku *kvôli* a na prvom mieste hovorí o slove *kvôli* ako príslovke. Hoci je toto rozlíšenie potrebné, nie je tu základným problémom (príslovka *kvôli* sa totiž používa iba vo frazeologizovanom spojení *urobiť niekomu kvôli*). Z hľadiska dnešnej jazykovej praxe je tu však dôležitý Urbančokov výklad slova *kvôli* ako predložky. M. Urbančok vychádza z toho, že predložka *kvôli* (rovnako aj príslovka *kvôli*) súvisí so slovom *vôľa* a v spojení s podstatným menom v 3. páde vyjadruje dej, ktorý sa koná v prospech osoby alebo veci predstavovanej týmto podstatným menom. Z toho M. Urbančokovi vychádza, že predložku *kvôli* používame náležite vtedy, keď nám ide o vyjadrenie účelu nejakého deja. Uvádza takýto doklad: *Môj sen sa rozplynul, keď som poslúchol matku a išiel kvôli nej za učiteľa*. (Alexy) Poslednú vetu, v ktorej sa použila predložka *kvôli*, mohli by sme transponovať takto: *Šiel som za učiteľa, aby som jej [t. j. matke] vyhovel*. M. Urbančok ďalej rozvádza: keďže predložka *kvôli* môže mať v spisovnom jazykovom prejave iba cieľový (účelový) význam, jej používanie vo význame príčiny (napr. vo vetách *Kvôli povodni sme nemohli prejsť brod, Kvôli tebe som zmeškal vlak*) nie je náležité, nie je spisovné. Predložka *kvôli* nie je tu sémanticky súvzťažná s otázkou *prečo*. Pýtame sa: *prečo sme nemohli prejsť cez brod?*, *prečo, pre koho som zmeškal*

vlak? — Odpovedáme: *pre povodeň, pre teba*. M. Urbančok logicky uzatvára, že predložka *kvôli* sa na vyjadrovanie príčiny nehodí. Na vyjadrenie príčinného vzťahu je tu najvhodnejšia predložka *pre*.

Taká je teória, taký je lingvistický prístup k otázke náležitého a nenáležitého používania predložky *kvôli*. V tejto teórii nie je nič ťažké, nezrozumiteľné ani pre bežného používateľa. A predsa každodenná jazyková prax, každodenný jazykový úzus poukazuje na čosi inšie — na to, že pri používaní predložky *kvôli* sa nerobí rozdiel medzi jej správnym cieľovým používaním a nesprávnym príčinným či dôvodovým používaním. Vyzerá to dokonca tak, že prevláda používanie tejto predložky na vyjadrenie príčiny alebo dôvodu.¹ Na potvrdenie toho stačí otvoriť stránky dennej tlače. Tu si v tomto ohľade ani najmenšie škrupule nerobia napr. športoví redaktori. Odcitujeme niekoľko dokladov z dennej tlače:

Ostravčania Daněk, Fries a slovanista Matovič zostali doma *kvôli študijným povinnostiam*. — *Kvôli chybám* v obrane sme nedokázali vydať zo seba všetko, hráči sa nedokázali psychicky uvoľniť. — Nakoniec za to, že Ondruš vypadol *kvôli vylúčeniu* v kvalifikácii MS so Škótskom z „áčka“ ČSSR, môže len sám. — *Kvôli medzištátnym stretnutiam* s Francúzskom má liga pokračovať až 4. mája 24. kolom. — Dukla Jihlava predohrala *kvôli účasti* na Zimnej spartakiáde spriateleneých armád stretnutie so Spartou. — Práve *kvôli zvýšenej nervozite* na konci zápasu sa napätá atmosféra preniesla aj do hľadiska. — Sovietska reprezentácia má výhodu aj v tom, že jej *kvôli dobrému pomeru gólov* stačí na prvenstvo aj nerozhodný výsledok.

Iba jediný doklad sa našiel, v ktorom sa predložka *kvôli* použila náležite: [Divák] *raz príde kvôli bombám Józsu, inokedy chce vidieť vitalitu Módera*. — Jeden doklad so správnym použitím oproti siedmim nenáležitým. Tento pomer je viac ako výrečný.

Ale nielen športoví novinári tu robia chyby. Uvedieme niekoľko dokladov zo spravodajskej oblasti dennej tlače:

¹ Popri označení *príčinný význam* (*príčina*) budeme v článku používať aj označenie *dôvodový význam* (*dôvod*), ktoré sa nám vidí logicky i sémanticky príliehavejšie. Bezprostrednú pohnútku, bezprostredný motív realizácie istého deja totiž zvyčajne označujeme ako dôvod (poukazuje na to aj bežná otázka *Aký máš na to dôvod?*, *Aké sú dôvody tvojho postupu, konania?*). Slovník slovenského jazyka III, 1963, s. 539, ako primárny význam slova *príčina* vymedzuje význam „jav, ktorý spôsobuje podmieňuje vznik iného javu“. V druhom význame je slovo *príčina* synonymné so slovom *dôvod*; spojenia, ktoré sa pri druhom význame tohto slova uvádzajú, zreteľne ukazujú na to, že slovo *príčina* ako synonymné so slovom *dôvod* sa viaže na realizáciu deja, napr. *urobiť niečo bez (vážnej) príčiny*, *z nepochopiteľných príčin*, *pre istú príčinu* [porov. aj heslo *dôvod* v Slovníku slovenského jazyka I, 1959, s. 322].

Plavidlo premáva už pätnásť rokov. *Kvôli svojmu technickému stavu* nemôže byť úplne vyťažené. — ...a že sa nám to nepodari (*kvôli nechote* dodávateľov a subdodávateľov, pravdaže!), bolo nad slnko jasnejšie. — Kf-mime ich, aj rybí tuk im dávame *kvôli avitaminóze*. — {Stromy} boli na vyhynutie *kvôli presoleniu pôdy*.

Sú to bez zveličovania priam ukážkové prípady nevhodného používania predložky *kvôli* (pravda, z hľadiska súčasnej kodifikácie). Sú popretím pomerne jasného a zrozumiteľného výkladu o náležitom používaní predložky *kvôli*. Zdalo by sa, že akákoľvek jazyková výchova je tu neúčinná, že tu rozhoduje istý návyk vo vyjadrovaní (ústnom i písomnom), osvojený z nekontrolovateľných zdrojov jazykového úzu (z nárečia, z nekultivovaného jazykového prejavu a pod.). Používanie predložky *kvôli* v príčinnom význame je typické, ale nie výlučne pre západoslovenskú nárečovú oblasť (porov. napr. tento nárečový doklad z okolia Skalice: *Išél sem na jarmak gvúľivá [gvúli] prasatom. Také odrostlejší sem scél, také fršlíní, aj sem ich jednal, ale gvúľivá [gvúli] padesáti korunám sme sa rozešli*). Rozšírilo sa najmä v reči obyvateľov Bratislavy, medzi jej všetkými vrstvami, teda aj v radoch kultúrnych a vedeckých pracovníkov. Dôkazom tohto rozšírenia sú aj citované doklady z dennej tlače.

Popri vplyve nárečia môže tu pôsobiť aj vplyv vonkajšieho rázu — úzky kontakt s češtinou, v ktorej sa predložke *kvôli* pripisujú obidva významy: dôvodový aj účelový (porov. Slovník spisovného jazyka českého I, 1960, s. 1053). Nemožno si však nevšimnúť ani vnútorné jazykové faktory, ktoré používanie predložky *kvôli* (vo význame dôvodu) podporujú. Okolnostné aspekty cieľa (účelu) a príčiny, resp. dôvodu sa gnozeologicky i sémanticky zreteľne diferencujú, ale ich jazykové vyjadrenie pomocou predložiek už nie je až tak výrazne kontúrované. Vezmime si napr. predložku *pre*. Pomocou nej vyjadrujeme cieľ deja (*nakúpiť pre rodinu, obetovať sa pre blaho národa*), resp. určenie niečoho na istý cieľ (*krmivo pre dobytok*), ale aj príčinu (*potrestať pre neposlušnosť, nepočuť pre veľký hrmot*). V niektorých prípadoch použitia predložky *pre* nie je táto významová diferenciácia medzi cieľom a príčinou (dôvodom) z kontextu dost zreteľná. Keď povieme *Pre teba som zmeškal vlak*, môžeme tu usudzovať na dvojaký zmysel vety: a) príčinný — ty si bol na príčine, že som zmeškal vlak, b) cieľový — zmeškal som (náročky) vlak, aby som zostal pri tebe. Na tú istú rovinu sa v podobnom kontexte dostáva aj predložka *kvôli*. Nazdávame sa, že je to výsledok priameho vplyvu sémantického spektra predložky *pre* a nejednoznačnosti cieľového významu v niektorých použitíach predložky *kvôli*. Napríklad vo vete *Išiel som do mesta kvôli štátnemu občianstvu* môže priemerný používateľ spisovného jazyka (pri nedostatočnom uvedomovaní si toho,

že predložkou *kvôli* vyjadrujeme iba cieľ deja, teda: išiel som do mesta, aby som si vybavil štátne občianstvo) vidieť nie vyjadrenie cieľa, ale dôvod, príčinu deja {vybavenie štátneho občianstva bolo príčinou mojej cesty do mesta}. Kvantitatívnym narastaním podobných prípadov použitia predložky *kvôli* sa táto predložka stala „príčinnou predložkou“ čiže predložkou vyjadrujúcou (v spojení s príslušným podstatným menom) príčinu alebo dôvod deja.

To, že používatelia spisovného jazyka vidia v predložke *kvôli* príčinný, resp. dôvodový význam, zreteľne ukazuje tento doklad z dennej tlače {Večerník 21. 3. 1978, s. 6}: *Okrem toho zadržali 14 vodičských preukazov kvôli jazde pod vplyvom alkoholu, 8 za jazdu na červené svetlo a 2 z dôvodu iných priestupkov.* — V tejto vete sa predložka *kvôli* stavia do jedného radu s predložkou *za*, ktorá vyjadruje príčinu alebo dôvod deja (porov. Slovník slovenského jazyka V, 1965, s. 365) a s explicitným slovným vyjadrením dôvodu {z dôvodu iných priestupkov}.

Osobitne si treba všimnúť predložku *kvôli* v takom kontexte, aký predstavuje veta, ktorú sme citovali medzi príkladmi: *Kŕmime ich, aj rybi tuk im dávame kvôli avitaminóze.* Rovnaký kontext má aj veta, ktorú sme nedávno počuli v televíznom vysielaní: *Denne behám dva kilometre kvôli infarktu.* — V obidvoch dokladoch má predložka *kvôli* cieľový význam, ale samotné spojenie *kvôli avitaminóze, kvôli infarktu* túto cieľovosť deja explicitne nevyjadrujú. Cieľovosť je naznačená viac v sémantike príslušného slovesa než v predložkovom spojení; z komunikatívneho hľadiska predstavuje toto spojenie istý druh kondenzovanej informácie, ktorá v explicitnej podobe (vo vedľajšej vete) by znela takto: *Aj rybi tuk im dávame, aby nedostali avitaminózu.* — *Denne behám dva kilometre, aby som nedostal infarkt.* — Ak vezmeme do úvahy, že podstatné meno pri predložke *kvôli* s cieľovým významom vždy vyjadruje (alebo aspoň by malo vždy vyjadrovať) predmet, jav a pod., na dosiahnutie ktorého sa koná dej vyslovený v prísudku vety, vidíme, že v spojeniach *kvôli avitaminóze, kvôli infarktu* o také vyjadrenie nejde — práve naopak: činnosť vyjadrená slovesom smeruje k tomu, aby sa stav pomenovaný podstatným menom v predložkovom spojení nedosiahol.

Zaujímavé je, že v podobných konštrukciách (vetách) sa predložkovým spojením vyjadruje aj dôvod deja. Uvedieme doklad z Nedeľnej Pravdy (1. VI. 1979): *Ja tiež odchádzam (t.j. dávam výpoveď — pozn. F. K.) kvôli materskej škole...* Predložkové spojenie je kondenzáciou predpokladanej vedľajšej vety: *pretože (lebo) som nedostala materskú školu (lebo som nedostala pre dieťa miesto v materskej škole).* Treba si ďalej všimnúť, že v obidvoch prípadoch (pri vyjadrení cieľa i dôvodu) sloveso v prísudku predpokladanej vedľajšej vety je v zá-

pore: raz sa dej koná preto, aby sa nerealizoval stav signalizovaný podstatným menom pri predložke *kvôli*, raz sa dej koná preto, lebo sa nedosiahlo to, čo sa žiadalo, predpokladalo.

Možno povedať, že uvedené predložkové spojenia sú náležité a konkrétne? Ako vidieť, predstavujú istú logickú súvislosť opierajúcu sa o sémantiku slovesa vyjadrujúceho dej, ktorý sa pre niečo koná, ale nemožno v nich nevidieť primitívnosť, až mechanickú bezduchosť vyjadrovania.

Rozpor, ktorý vznikol medzi kodifikáciou, vychádzajúcou z etymologicko-logického výkladu významu predložky *kvôli* a pripisujúcou jej iba cieľový význam, a jazykovým úzom, v ktorom sa predložka *kvôli* používa častejšie na vyjadrenie príčiny deja než na vyjadrenie cieľa deja, sa teda nezmenšuje, ale skôr rozširuje. Z hľadiska normy ide tu nepochybne o jazykovú chybu. Týmto konštatovaním sa však máločo vyrieši, lebo jazykové povedomie alebo lepšie povedané jazykový návyk menej citlivého a pohodlného používateľa spisovného jazyka je veľmi silnou zábranou a bariérou, ktorá len sťažka prepúšťa poučenie a argumentáciu o chybe alebo o nesprávnom používaní jazykového prostriedku. Aby sa toto labilné miesto v spisovnom úze odstránilo, jazykovedec tu môže uvažovať o tom, či používanie predložky *kvôli* na vyjadrenie príčiny alebo dôvodu nejakého deja nemožno hodnotiť napr. ako prípustný odklon od normy, najmä keď je vyvolaný aj internými jazykovými činiteľmi. Doklady, ktoré sme uviedli na ilustráciu nenáležitého používania predložky *kvôli* v príčinnom význame, nesvedčia však veľmi o tom, že by šlo o prínos pre jazyk — skôr naopak, niektoré z dokladov sú výsledkom primitívneho a mechanického jazykového vyjadrovania, ktoré v kultivovanom jazykovom prejave nemôže mať miesta (napr. veta *Stromy boli na vyhynutie kvôli presoleniu pôdy* alebo *Denne behám dva kilometre kvôli infarktu*). A tak myšlienku o prípustnom odklone od normy treba v tomto prípade odmietnuť. Nemožno totiž pripustiť, aby sa predložka *kvôli* s typickým cieľovým významom používala aj na vyjadrovanie príčinných okolností deja. Prípadná námietka, že sa tu príliš zdôrazňuje iba logický princíp (cieľovosť oproti príčinnosti) na úkor zautomatizovaného vyjadrovania, neobstoí, lebo zautomatizovať si možno i správne vyjadrovanie. V teórii spisovného jazyka nemožno prijímať bez výhrady názor, že na uznanie nenáležitého jazykového prostriedku za spisovný stačí jeho veľká frekvencia v úze. Keby to malo byť tak, jazyková výchova a napokon akákoľvek kodifikácia by sa stala bezpredmetnou.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

Autor a apretor odborného textu

KONŠTANTÍN PALKOVIČ

Každý rukopis musí prejsť pred zadaním do tlače jazykovou úpravou (apretúrou) redaktora príslušného vydavateľstva, resp. redaktora novín alebo časopisu. Treba uznať, že jazyková úprava je užitočná a potrebná. Aj výborný štylista a znalec jazykových noriem rád prijme odôvodnené zásahy apretora (jazykového redaktora), isté úpravy nepresností alebo chýb, resp. preklepov po prepise na stroji, ktoré nezbadal ani pri opätovnom čítaní svojho rukopisu. Keď sa autor sám po istom čase vráti k svojmu rukopisu, vidí, v koľkých prípadoch by vec štylizoval inakšie, lepšie, výstižnejšie a krajšie. Skúsení autori si už hotový text nechajú istý čas „uležať“ a sami si ho potom upravujú, miestami skrátiť, opravujú, prípadne doplnia, spresnia štylizáciu. Niekde napr. postačí zameniť zámeno plnovýznamovým slovom alebo slovo zopakovať a formulácia získa na zrozumiteľnosti. Autori si vážia prácu apretorov a uvedomujú si, že jazykoví redaktori sú dôležitým článkom jazykovej kultúry v praxi. No nie všetky zásahy upravovateľov textu sa stretávajú u autorov s porozumením.

Hovorili sme s niekoľkými autormi aj apretormi a pokúsime sa zhrnúť pripomienky autorov (zatiaľ bez komentára) na adresu apretorov.

Autori sú spokojní s jazykovou úpravou najmä populárno-náučných textov. Zhodne uznávajú, že po apretúre sa ich text zlepšil. Skrátením, zjednodušením alebo rozdelením viet na dve-tri kratšie, zmenou slovosledu, opravou chybných väzieb, niekedy aj tvarov, použitím výstižnejších výrazov, celkovou úpravou štylizácie sa text stal krajším, zrozumiteľnejším a čitateľnejším. Autori uznávajú dlhoročné skúsenosti a praktické jazykové znalosti takých apretorov, ktorí vedú, kde treba zasiahnuť, čo a ako opraviť a zlepšiť. No sú rozliční apretori. Jedni zasahujú do textu za každú cenu, menia individuálny štýl autora a vtlačajú autorskému textu vlastný štýl. Dokonca aj texty, ktoré si dal autor na predbežnú jazykovú úpravu, menia, zbytočne do nich zasahujú, niekedy aj neodôvodnene, takže štylizáciu skôr kazia, zhoršujú. Iní apretori rešpektujú individuálny štýl autora a zasahujú do textu iba tam, kde je to potrebné. Sú aj takí jazykoví redaktori, ktorí upravujú text narýchlo, nedôsledne, niekde istý výraz zmenia, na inom mieste ho ponechávajú a pod. Najviac pripomienok majú autori k úprave odborného textu.

Úprava odborného textu je veľmi namáhavá najmä vtedy, keď sa autor chce veľmi učene vyjadrovať a z textu nie je niekedy jasný zmysel. Apretor má sťaženú prácu tým, že musí autorský text najprv pochopiť a potom takýto text ako nespracovanú surovinu musí vlastne dotvoriť. Autor takéhoto textu nemôže byť nespokojný, lebo jazykový redaktor vlastne v istom zmysle „tvoril“ zaňho. A potom sa stáva, že čitateľ má pred sebou vlastne text jazykového redaktora, a nie autora. O tom sa však iste povolanejšie vyslovia sami redaktori.

No sú aj takí autori, ktorí sa usilujú štylizovať jasne, zrozumiteľne, majú svoj vyhranený štýl a očakávajú pomoc apretora pri úprave štylizácie, resp. niektorých prípadných gramatických a pravopisných chýb. Takíto autori sa zhodli v názore, že keď si svoj rukopis po jazykovej úprave prečítali, zistili, že apretor niekedy prekročil rámec jazykovej úpravy a neoprávnene zasahoval aj tam a upravoval aj to, čo do kompetencie jazykového redaktora nepatrí. Jazykovou úpravou sa miestami menil zmysel, apretor upravoval odbornú terminológiu, neprístupoval k textu (jednotlivé pripomienky rozvedieme ďalej) dôsledne, jazykové prostriedky nediferencoval. Postihnúť autori sa vyslovili, že apretori by mali rešpektovať tieto autorove požiadavky:

Pri jazykovej úprave by sa mal zachovať zmysel textu, aby sa po prípadnom „rozbití“ dlhej vety alebo po zmene štylizácie nenarušila zrozumiteľnosť alebo nezmenil význam. Žiada sa, aby upravovateľ poznal zmysel, aby pochopil správne obsah textu, a preto treba, aby príslušnú vetu alebo celý odsek pozorne prečítal (podľa potreby aj viackrát) a až potom sa pustil do úpravy štylizácie. Správny zmysel vety je prvoradý.

Apretor má rešpektovať ustálenú terminológiu príslušného odboru, má sa s ňou oboznámiť pred jazykovou úpravou alebo v priebehu úpravy a neoprávnene ju nemá meniť. Istý geograf uvádza, že mu redaktor ustálený termín *černozem* všade zamenil termínom *čiernozem*. V krajnom prípade by si mal apretor vopred vypísať všetky termíny, ktoré nepozná alebo ktoré pokladá za pochybné, a mal by sa s autorom dohodnúť na ich správnom znení. Vyhol by sa tak mnohým problematickým, resp. neoprávneným zásahom do textu.

Zaužívané medzinárodné termíny by sa nemali zbytočne poslovenčovať. Poznanie medzinárodných termínov uľahčuje čítanie zahraničnej literatúry. Takéto medzinárodné termíny by sa mali používať jednotne: vo vedeckých prácach, popularizačných príručkách i učebniciach. Autori pokladajú za neuvážené a neprospešné používať iné termíny v príslušnom vednom odbore (vedeckej literatúre), iné v školských učebniciach.

Termíny treba používať jednotne, v celom diele tie isté, nie raz jeden, druhý raz iný. Striedavým používaním dvoch rozličných názvov

na označenie tej istej veci sa narúša presnosť a jasnosť, t. j. vlastnosti, ktoré sú nevyhnutné pre odborný štýl.

Dlhé vety zvyčajne apretor rozdelí na kratšie. Niekedy oprávnene, inokedy nie. Aj tu treba postupovať diferencovane. V istých prípadoch nemožno dlhú vetu rozdeliť bez narušenia zmyslu, resp. bez rizika, že text sa stane menej zrozumiteľným. V problematických prípadoch by mal apretor konzultovať s autorom. Obidvaja sa vyhnú zbytočnej práci s čítaním a opätovnou úpravou už zapretovaného textu.

V odbornom texte sa často používa trpný rod. Je to v súlade s celkovou tendenciou vo svete, že odborný štýl si vyžaduje vyjadrovať sa vo forme trpných konštrukcií. Takéto štylizácie by sa nemali meniť. Neoprávneným zásahom sa ochudobňuje jazyk autora, narúša sa presnosť odborného vyjadrovania. Autorovi istého rukopisu učebnice apretor nahradil všetky trpné formy činnými slovesnými tvarmi. Apretor by mal postihnúť jemné významové rozdiely, ktoré autor naznačuje aj osobitnou formou. Pri úprave textu by mal pristupovať k autorovým jazykovým prostriedkom diferencovane. Mechanickou zámenou istých prostriedkov za iné, jednostranným používaním iba istých prostriedkov sa ochudobňuje vyjadrovanie autora. Istý autor vo svojom texte rozlišoval spojku *ako* (pri porovnávaní rovnako veľkých vlastností: *veľký ako...*) a spojku *než* (pri porovnávaní vyššieho alebo nižšieho stupňa vlastnosti: *väčší než...*). Po úprave mal v texte všade len spojku *ako* a pokladal to za ochudobnenie svojho štýlu.

Uvážene treba používať synonymné výrazy. Keď ide o také významom málo zatažené slová, ako napr: *iba* a *len*, *jednotaj* a *stále*, *hoci* a *i keď* a pod., striedavé používanie rovnoznačných slov pokladajú autori za oprávnené. Niekedy je so zreteľom na hláskové okolie dokonca výhodné uplatniť z príslušnej dvojice jedno slovo, inokedy zasa druhé (napr. po samohláske na konci slova je lepšie použiť slovo *len*, po spoluhláske zasa slovo *iba*). No zamieňať plnovýznamové slová za rovnoznačné (tu je, pravda, otázne, či ide aj z hľadiska zmyslu príslušnej časti textu skutočne o rovnoznačné slová) len zo stylistických dôvodov, aby sa neopakovali tie isté slová, je trochu riskantné. To, či ide v danom kontexte o skutočne rovnoznačné slovo, môže v plnom rozsahu posúdiť len autor textu. Už vonkoncom by sa nemali zamieňať termíny. Zámenou sa môže text síce zlepšiť stylisticky, ale môže sa zároveň zhoršiť z vecnej stránky, ba môže sa narušiť aj celková zrozumiteľnosť, prípadne veta môže získať nový zmysel.

Odborný text si vyžaduje úsporný spôsob vyjadrovania, používanie takých prostriedkov, ktorými sa myšlienky zhusťujú a časti vety sa viažu k sebe tesnejšie. Takýmito prostriedkami sú prídavia (napr.

prívlastkové väzby s rozvitými prídastkami), prístavky (často bohatšie rozvité), prechodníkové väzby a niektoré konštrukcie s neurčitkom. Používanie takýchto jazykových prostriedkov zhusťujúcich text je v súlade s celkovou tendenciou vo svetovej odbornej literatúre. Niektorí apretori majú vo zvyku takéto konštrukcie zamieňať za vedľajšie vety. Text sa môže stať z jazykového hľadiska jasnejším, prehľadnejším, ale z odborného hľadiska sa môžu uvoľniť jemné významové vzťahy, ba môže sa čiastočne zmeniť význam alebo narušiť celkový zmysel vety. Ak sú takéto vety gramaticky správne, netreba ich upravovať.

Opakované spojkové a príslovkové výrazy skľubujú text, isté časti vety zdôrazňujú, sprehľadňujú dlhšie vetné úseky, robia ich jasnejšími, názornejšími a zrozumiteľnejšími. Niektorí apretori majú vo zvyku také opakované výrazy ako *jednak — jednak, sčasti — sčasti, po 1. — po 2., po a — po b* a pod. vynechávať a príslušné vety preštylizovávať. Podľa autorov sa text takto stáva menej komunikatívny.

Autorove úpravy textu, napr. členenie na odseky, sú zväčša premyslené. Úprava odsekov, spájanie dvoch do jedného alebo rozdelenie jedného do dvoch sa má robiť zo strany apretora uvážene.

Ak apretor urobí istý zásah, ktorý je oprávnený, má takúto zmenu [aj po autorových prípadných korektúrach po apretúre] vykonať v celom rukopise. Chyba je, keď v istej časti rukopisu ponechá pôvodné, autorove výrazy, inde ich zmení. Preto je potrebné, aby si apretor zásadné zmeny pri úprave značil a potom ich uplatnil dôsledne. Nedôslednou úpravou sa rukopis pokazí. Potom by bolo lepšie, keby upravovateľ príslušný zásah ani neuplatnil.

Apretor (alebo korektor) by mal dôkladne skontrolovať aj text, ktorý po apretúre prepísala písárka na stroji, osobitne pozorne najmä také časti textu, v ktorých sú isté matematické alebo iné znamienka, symboly a značky (najmä ktoré treba dopisovať rukou), aby sa autor neskôr vyhol zbytočným zásahom do textu pri korektúrach.

Autori sa nazdávajú, že pokrok vo všetkých odboroch vedy, ktorého sme v súčasnosti svedkami, by sa mal prejavíť aj v jazykovej úprave textu. Mala by sa pri nej uplatniť istá veľkorysosť, bohatstvo nášho jazyka, a nie akési v minulosti spočívajúce zásady, podľa ktorých sa odborný text autora ochudobňuje, akosi zväzuje, sputáva čímsi, čo by už nemalo platiť.

Apretor by mal pripustiť, že aj autor odborného textu môže niečím prispieť k rozvoju jazyka (k spresneniu termínov a vyjadrovania, zavedením nových termínov, špecifikáciou výrazových prostriedkov pri používaní). Nepozerať na autora z vysokého postu ako na človeka, čo jazyk len kazí tým, že narúša pravidlá a zásady, ktoré sa v jazykovednej teórii predpisujú.

Požiadavky možno zhrnúť takto: Upravovateľ cudzieho rukopisu by mal k svojej práci pristupovať s porozumením (po pochopení zmyslu textu), zásahy by mal vykonávať citlivo, uvážene, dôsledne, niektoré až po konzultácii s autorom a s jeho súhlasom. Obidvaja sú na seba odkázaní. Mala by sa medzi nimi vytvoriť atmosféra porozumenia a dôvery, a nie nedorozumenia, nedôvery, ba až nepriateľstva, ako sa to po neodôvodnených, ale niekedy aj po odôvodnených zásahoch môže stať. Bolo by zaujímavé, keby skúsení apretori napísali, aké majú oni požiadavky na autora, ako sa veci javia z ich stanoviska. Toto je pohľad na apretúru zo strany autorov, ktorí sa cítia jazykovou úpravou poškodení.

V tomto príspevku sme iba zhrnuli niektoré názory (aj také, ktoré nemusia byť vo všetkom odôvodnené), ktoré sme získali z rozhovoru s náhodne vybranými autormi (nie najhoršími) na adresu menej citlivých upravovateľov, a nezaujali sme k nim nijaký postoj, hoci by sa to najmä na istých miestach žiadalo. Naším cieľom totiž bolo vyvolať o otázkach jazykovej úpravy textu diskusiu, v ktorej by sa mohli k danej problematike vysloviť autori, jazykoví redaktori, ako aj jazykovedci. Zo strany jazykovedca sa nad otázkami práce apretora zamýšľal I. Masár v článku, ktorý uverejnil náš časopis (p. Kultúra slova, 4, 1970, s. 225).

*Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava*

ROZLIČNOSTI

Pevne verím — (ako?) pochybujem

Keď sa ľudia nahlas rozprávajú, aj keby ste nechceli, začujete všeličo. — Počul som, ako matka v rozhovore s dcérou povedala: *O tom veru pevne pochybujem!* V tejto dôraznej replikovej vete hneď cítiť obsahovú nezladenosť, disharmóniu. Kladieme si otázku, či možno sloveso *pochybovať* bližšie určiť príslovkou *pevne*.

Pochybovať je toľko ako „nie celkom veriť“. Kto o dačom pochybuje, nemá istotu, striedavo verí a neverí. Napríklad, verí a vzápätí neverí, že sa dačo stalo, že sa dačo deje, že sa dačo stane. Neverí celkom, že to, čo sa povedalo, je pravdivé; nemá úplnú istotu, že ten, čo dačo sľubuje, to naozaj vykoná (splní).

Sloveso *pochybovať* súvisí so stavom váhavosti, s kolísaním medzi áno — nie (nie — áno). Čím menej dakto istému výroku verí, že je

pravdivý, tým viacej pochybuje, tým jeho duševný stav je kolísavejší. Takýto psychický stav, jeho veľkú mieru nemožno opísať príslovkou *pevne*, lebo jej obsahová platnosť je práve protichodná. Čo je pevné, to sa nedá (roz)kolísať, kývať, tým nemožno pohýbať. (Povieme: *pevne zasadený stĺp*, *pevný zub*, *pevne pribitá doska*; *pevné presvedčenie* — *pevne sa presvedčiť*.)

Pri výroku *pevne pochybujem* vzniká taký dojem nezladenosti významov, ako keby sme povedali *pevne váham* alebo *pevne sa zatriasol*. Význam príslovky *pevne* je nespájateľný (inkompatibilný) s významom slovesa *pochybovať*; obrazne povedané: ich významové prvky sa bijú. Dôsledok toho je, že sloveso *pochybovať* nemožno určiť (determinovať) príslovkou *pevne*.

Psychický stav označený slovesom *pochybovať* môže mať menšiu alebo väčšiu intenzitu a možno ju potom aj stupňujúco vyjadriť. Hovorievame *trocha*, *veľmi*, *viacej*, *dost*, (*už*) *menej pochybujem* (*pochyboval* ...).

Dakto by mohol hneď pridať, že veď počut aj spojenie *silne pochybujem*, a nepokladáme to za nevhodné. — Je to tak. Naozaj, možno — hoci zriedkavejšie — povedať nielen *veľmi pochybujem*, ale i *silne pochybujem*. No vtedy príslovka *silne* má už situačne obmedzený, len stupňujúci význam: vyjadruje mieru určeného deja. *Silne* je potom rovnoznačné s *veľmi*. Pravdaže, zvyčajnejšie ako *silne pochybujem* je *veľmi pochybujem*. Príslovka *pevne* má takú špecializovanú významovú platnosť, že ju nemôžeme použiť ako rovnoznačnú (synonymnú) s príslovkou miery *veľmi*.

Ak dakto povie *O tom (veru) pevne pochybujem* alebo *Pevne pochybujem, že príde*, neurobí gramatickú chybu, lež chybu vo výbere slov čiže štylistickú chybu, ktorá má korene v nepresnom myslení (v logickej chybe).

Na otázku, ktorú náznakovo kladie nadpis našej úvahy, krátka odpoveď: *Pevne verím*, ale *veľmi pochybujem*.

Dodávame, že sloveso *pochybovať* nemá úplne protikladný význam slovesa *veriť*, nie je jeho antonymom. Antonymom slovesa *veriť* je *neveriť* a významové prvky jedného i druhého spája sloveso *pochybovať*. Podľa toho v jazykovom vedomí máme takúto významom zviazanú a odstupňovanú trojicu: *veriť* — *pochybovať* — *neveriť*.

G. Horák

Prestarnutý, alebo zostarnutý človek?

V ostatnom čase sa u nás používa termín *prestarnutý človek* vo význame „starý človek“. V Slovníku slovenského jazyka sa uvádza sloveso *prestarnúť* vo význame „stať sa starým, nepoužívateľným (napr o stromoch, sene, zelenine ap.)“ a prídavné meno *prestarnutý* s vý-

kladom „príliš starý, prezretý: *p-é trávy, p-é seno; p. strom; p. človek* (ktorý dosiahol vysoký vek); *domov pre p-ých občanov*“ (SSJ III, s. 504).

Všimnime si, čo vyjadruje náš jazyk predponou *pre-* pri slovesách: 1. smerovanie deja a) z jednej strany na druhú al. krížom: *prejsť, prebehnúť cez ulicu* b) ponad niečo: *preskočiť, preliezť plot* c) popri niečom, okolo: *preletieť popri niekom* d) z miesta na miesto: *preliať, presypať, preložiť*; 2. vyplnenie priestoru al. časového úseku nejakým dejom: *precestovať svet, prebdiť noc*; 3. veľkú mieru deja, nadmernosť al. zväčšenie: *presoliť, predimenzovať, predražiť, preplniť, preludniť niečo, preceňiť, prechváliť, prekřmiť*; 4. vykonanie deja s cieľom zmeniť stav niečoho: *prebudovať, prestavať, prebásniť, prefarbiť*; 5. rozdelenie niečoho na časti, obyčajne na dve, zastavenie priebehu deja, prerušenie: *pretrhnúť, prelomiť*; 6. dôkladnosť pri vykonaní deja: *prehľadať, preskúmať, premoknúť*; 7. zapríčinenie straty niečoho istou zápornou činnosťou: *prepiť výplatu, prehrať zápas*; 8. nadobudnutie prevahy nad niečím al. niekým: *premôcť niekoho, prekřičať niekoho*; 9. prostú dokonavosť: *prečítať knihu* (SSJ III, s. 430–431).

V prípade *prestarnutý* ide o význam predpony uvedený v 3. bode: „veľká miera deja, nadmernosť alebo zväčšenie“. Presolená polievka alebo presladená káva znamená, že sme do jedla pridali viac soli, cukru, než je potrebné, a tým sme ho do určitej miery znehodnotili. Ak prekročíme zdravú mieru v jedle, hovoríme o prejedení sa, resp. o prekrmovaní (napr. dieťaťa). Ak prekročíme čas potrebný na isté chemické procesy, hovoríme napr. o prekysnutom ceste, preexponovanom filme. Ak sa cena tovaru zvýši nad únosnú mieru, hovoríme o predražení, ak sa zvýši koncentrácia ľudí v mestách, hovoríme o preľudnení miest.

Predpona *pre-* vyjadruje v týchto prípadoch veľkú mieru deja, nadmernosť, teda signalizuje, že sa prekročila zdravá miera, hranica únosnosti, čo malo za následok znehodnotenie, nepoužívateľnosť (*presolená polievka, preexponovaný film, prestarnuté seno*) alebo škodlivosť (*prekřmené dieťa, preľudnené mesto*).

Z toho vidieť, že hovoriť o človeku, že je *prestarnutý*, znamená vyjadrovať, že jeho vek prekročil hranicu únosnosti, že je tu v spoločnosti akosi navyše, neproduktívny, nepotrebný.

Socialistická spoločnosť však takýto vzťah k starým ľuďom nemá. Práve v socialistických krajinách sa skúmajú možnosti predĺženia ľudského života, vyplácajú sa veľké sumy na dôchodky, stavajú sa domy opatrovateľskej služby, domovy dôchodcov. Ba robí sa oveľa viac než takéto materiálne zabezpečenie starých ľudí: vychovávame mladých ľudí tak, aby si uctili starých, učili sa z ich skúseností. Aj zákon zaväzuje dospelé deti starať sa o rodičov. Ak má socialistická

spoločnosť k starým ľuďom takéto humánne vzťahy, nemôže sa v jazyku tejto spoločnosti vyjadrovať niečo iné.

Nazdávame sa, že výraz *prestarnutý človek* nevystihuje adekvátne vzťah našej spoločnosti k starým ľuďom. Kým príroda dožičí človeku dlhý život, nie je tu starý človek navyše. Zdá sa nám preto výstižnejšie hovoriť o starých, zostarnutých, resp. veľmi starých ľuďoch, nie o prestarnutých ľuďoch.

Nazdávame sa, že ani spojenie *domov pre prestarnutých občanov*, ktoré sa uvádza v SSJ, nie je vhodné, lebo vyjadruje dehonestujúci vzťah k obyvateľom tohto domova.

G. Valkovičová

Nové interpunkčné znamienko

V matematike sa bežne používa zlomková čiara (písaná spravidla vodorovne) na označenie vzťahu medzi čitateľom a menovateľom. V bežných textoch, najmä ak písanie vodorovnej zlomkovej čiary robí technické ťažkosti, píšeme zlomkovú čiaru aj v podobe šikmej priamej čiarky, napr. $1/3$, $1/2$. Takáto zvislá čiarka, nazývaná v polygrafickom slangu *lomka*, má však v písaných textoch aj iné funkcie. Používa sa napr. na označenie zakončenia verša, ak sa verše píšu nie pod seba, ale súvisle za sebou, napr. v recenziách: *V diaľke sa trasie Vysocká, / číhajú na ňu Rysy. Byť samým sebou je byť, / najmä keď si v množstve / plnom teplých ľudských dychov.*

V odborných textoch však dostáva takéto lomka veľmi zreteľnú interpunkčnú funkciu, aspoň v takom zmysle ako napr. spojovník alebo úvodzovky. Lomka sa kladie medzi dva také pojmy, resp. termíny, ktoré sú na danom mieste úplne rovnocenné, ale do úvahy prichádza v danej situácii len jeden z nich. Ide napr. o takéto prípady: *Kladné/záporné uplatnenie sémantických príznakov v istom súbore príznakov konštituuje designáciu osobného mena* (Blanár — Matejčík, *Živé osobné mená na strednom Slovensku*, s. 26). *Osoba sa pomenúva bez vzťahu k iným príbuzným/nepříbuzným osobám* (Blanár — Matejčík, s. 33). Namiesto lomky by sme mohli povedať a napísať *kladné, resp. záporné uplatnenie, k iným príbuzným, resp. nepříbuzným osobám*. Použitie lomky je znakom formalizácie jazyka.

Treba ešte upozorniť, že dve možnosti sa môžu vyjadriť aj uvedením druhej možnosti alebo jej časti v zátvorkách. Namiesto *príbuzné/nepříbuzné osoby* by sme mohli napísať aj *(ne)príbuzné osoby*. Podobne namiesto *pri analýze, resp. pri modelovej analýze* by sme mohli napísať *pri (modelovej) analýze*: *Aj pri (modelovej) analýze designácie osobných mien sa dá využívať kartografická metóda* (Blanár — Matejčík, s. 47).

J. Horecký

Seminár o vyučovaní dejín slovenského jazyka na Pedagogickej fakulte v Nitre

Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Nitre usporiadala v apríli seminár o vyučovaní dejín slovenského jazyka. Obsahom seminára boli problémy spojené s modernizáciou vyučovania dejín a vývinu jazyka na vysokých školách. Na seminári sa zúčastnili poprední slovenskí jazykovedci z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave a pedagogickí pracovníci vysokých škôl z Bratislavy, Trnavy, Prahy, Hradca Králové a z Ústí nad Labem. Hostami seminára boli aj pracovníci z družobných zahraničných vysokých škôl: doc. W. Hessner z Güstrowa, doc. P. Bacsa zo Segedína a doc. Z. Uryga z Krakova.

Úvodný prejav predniesol a seminár viedol doc. J. Oravec z Pedagogickej fakulty v Nitre. Konštatoval, že k usporiadaniu tohto seminára viedli katedru tri dôvody, a to uplatnenie komunikačného aspektu pri vyučovaní dejín jazyka a historických jazykovedných disciplín, kritické stanovisko k pozitivistickému podávaniu dejín jazyka a napokon potreba modernizovať metódy vyučovania historických jazykovedných disciplín. Program bol rozdelený na dve časti — na pedagogicko-metodickú a teoretickú.

V rámci prvej časti odznel úvodný referát doc. K. Habovštiakovej z PF v Nitre na tému *O modernizácii vyučovania dejín slovenského jazyka*. V referáte zdôraznila význam vyučovania dejín jazyka z hľadiska súčasného jazyka a z aspektu celkovej prestavby štruktúry školského systému. Ďalší referát predniesla doc. M. Racková, vedúca Katedry českého jazyka PF v Ústí nad Labem. V referáte sa zamerala na rozbor vyučovania historických jazykovedných disciplín podľa nových učebných osnov. Konštatovala, že nové učebné osnovy umožňujú hlbšiu prípravu poslucháčov, podávajú komplexnejší pohľad na jazyk ako systém. Pripomenula, že existuje značný rozdiel medzi osnovami na českých vysokých školách a vysokých školách na Slovensku.

O situácii vo vyučovaní historických jazykovedných disciplín na pedagogických fakultách v Maďarskej ľudovej republike referoval doc. P. Bacsa, vedúci Katedry slovenského jazyka na Vysokej škole pedagogickej v Segedíne. Zdôraznil potrebu vyučovať vývin a dejiny jazyka z hľadiska poznania dnešného stavu jazyka. Historické disciplíny pomáhajú pri osvetlení niektorých faktov z dejín hmotnej kultúry národa. Pripomenul, že chýba praktická prehľadná učebnica dejín jazyka a historickej gramatiky.

Problémom povinnej a odporúčanej literatúry a jej vydávaním sa zaoberal vo svojom diskusnom príspevku J. Dubníček z PF v Trnave. Vyslovil názor, že dejiny spisovnej slovenčiny by sa mali začínať už veľkomoravským obdobím.

Doc. E. Bajžíková z FF UK v Bratislave hovorila o koncepcii nových osnov pre vysoké školy. Koncepcia pôvodne bola plánovaná celoštátne, ale komisia sa nezišla, takže osnovy sú rozdielne. Verziu slovenských osnov bolo treba vypracovať veľmi urýchlene, čo sťažilo prácu členov komisie.

Referát dr. Š. Peciaru z JÚĽŠ SAV v Bratislave sa dotýkal niektorých špecifických problémov pri vyučovaní dejín jazyka. Podčiarkol najmä fakt, že jazyk sa musí študovať v súvislosti s vývinom a životom spoločnosti. Z tohto hľadiska štruktúra študijných plánov nie je vyhovujúca. Je potrebné preorientovať sa od izolovaného hláskoslovnia a formálneho tvaroslovnia na otázky slovnej zásoby, lebo v nej sa najcelistvejšie odráža vývin jazyka a spoločnosti v jednotlivých etapách. Syntax by tiež potrebovala viac priestoru v učebniciach. Návrhy na racionalizáciu vyučovania dejín a vývinu jazyka pomocou prehľadných systémových tabuliek predniesla E. Krošláková z PF v Nitre. Pedagogicko-metodickú časť zakončil pripomienkami o písaní a prísnejšom posudzovaní učebníc K. Palkovič z FF UK v Bratislave.

Okruh venovaný teoretickým otázkam uviedol doc. V. Blanár z JÚĽŠ SAV v Bratislave referátom na tému *Využitie lexikálno-sémantickej analýzy pri vyučovaní dejín slovenského jazyka*. Nadviazal na tému dr. Peciaru o dôležitosti vyučovania slovnej zásoby, lebo lexika bezprostredne reaguje na život spoločnosti a odráža myslenie nositeľov jazyka. Na konkrétnom príklade dokumentoval využitie lexikálno-sémantickej analýzy pri vyučovaní dejín slovenského jazyka. Problematika vlastných mien pri vyučovaní dejín jazyka bola témou referátu dr. M. Majtána z JÚĽŠ SAV v Bratislave. Na preukaznom materiáli dokumentoval možnosti hláskoslovnej, tvaroslovnej a slovotvornej interpretácie vývinu slovnej zásoby. Dr. L. Dvonč z JÚĽŠ SAV v Bratislave v referáte zdôraznil, že pri vyučovaní dejín jazyka je dôležité venovať pozornosť predovšetkým vývinovým tendenciám, ktoré pomôžu pochopiť existenciu nielen súčasného stavu jazyka, ale aj ďalšie smerovanie a zmeny vo vývine tohto stavu. Aj on poukázal na dôležitosť slovnej zásoby jazyka a na jej využitie v medzipredmetových vzťahoch. Konštatoval, že tradičný filologický model vyučovania jazyka už nevyhovuje, hovorí sa o nových, tzv. inovačných tendenciách, o nových modeloch. V nich sa zdôrazňuje predovšetkým komunikačný aspekt.

Podnetný bol príspevok prof. A. Popoviča, vedúceho KSJaL PF v Nitre. Dotýkal sa problému využitia metodológie dejín literatúry pri prehĺbení metodológie dejín jazyka. Dejiny jazyka by mali byť akýmsi synonymom kultúrnych dejín, teda dejín kultúrnej komunikácie. Navrhol doplniť termíny *úzus* — *norma* — *kodifikácia* pojmom *tradícia*. Tá by zahŕňala aktuálne využívanie prvkov jazykovej minulosti. Oblasť dejín jazyka je vlastne oblasťou dejín jazykovej metakomunikácie. Z tohto hľadiska k známym opozíciám diachrónie a synchronie, centra a periférie by pribudli ďalšie, ako sú staré — nové, proto — meta, vysoké — nízke, historizácia — aktualizácia, historizácia — modernizácia a pod.

Referát prof. E. Jónu sa zaoberal základnými pojmami z dejín jazykovedy a využitím poznatkov z dejín jazykovedy. Navrhoval, aby vo vyučovaní vývinu slovenského jazyka v staršom období jadro výkladov bolo vo vývine celonárodného jazyka a v novšom období v dejinách spisovného jazyka. Novú koncepciu vidí v tom, že istý jav sa neinterpretuje vo všetkých obdobiach, ale podáva sa istý prierez rovín podľa vývinových období, napr. vývin zvukovej stránky, vývin lexikálnej, syntaktickej i lexikálno-sémantickej stránky. Dr. K. Palkovič v referáte poukázal na vzťah dialektológie a historickej gramatiky. Nárečia sú východiskom na ilustráciu mnohých

hláskových a tvarových zmien vo vývine jazyka. Problémom nárečovej diferenciácie a jej odrazom vo vývine jazyka venoval svoj referát dr. A. Habovštiak z JÚLS SAV v Bratislave. Jednotné znenia celého radu slov svedčia o tom, že slovenčina je historicky a geneticky jednotný útvar, ktorý sa postupne formuloval do dnešnej podoby. Doc. V. Porák z FF UK v Prahe hovoril o význame štúdia starších slovenských pamiatok pre štúdium humanistickej a česko-slovenskej češtiny. Na záver doc. J. Oravec zhodnotil rokovanie, ktoré prinieslo mnoho záverov sformovaných v referátoch, ale aj veľa zaujímavých podnetov.

E. Krošláková

Nový časopis pre jazykovú kultúru v Maďarskej ľudovej republike

Začiatkom roku 1979 vyšlo v Maďarskej ľudovej republike 1. číslo nového časopisu určeného na rozvíjanie jazykovej kultúry najširších vrstiev obyvateľstva pod názvom *Édes anyanyelvünk*, čo v doslovnom preklade znamená *Naša sladká materčina*. Už z tohto pekného a celkom bežného názvu vidieť, aký hlboký citový vzťah majú Maďari k svojmu národnému jazyku. Predsedom redakčnej rady nového časopisu je známy pracovník v oblasti jazykovej kultúry Lajos Lőrincze, ktorý pod názvom *Pozdravujeme čitateľa* napísal doň úvodník. V ňom odôvodňuje potrebu vydávať ďalší časopis pre jazykovú kultúru. V Maďarsku totiž už od roku 1872 vychádza časopis *Magyar Nyelvőr* [Strážca maďarského jazyka] s podobným zameraním, ktorý je však určený pre náročnejších čitateľov, pre takých, ktorí už disponujú hlbšími jazykovými vedomosťami. Poslaním nového časopisu — podľa slov hlavného redaktora — je, „...aby sme naučili stovky a tisícky našich občanov uvedomene a presne používať ich materinský jazyk, aby mohli správne vyjadrovať svoje myšlienky, city a vôľu, aby mohli nadväzovať styky so svojimi spoluobčanmi, aby sa mohli vzájomne dohovoriť a aby si mohli vydobýť a obhájiť svoje miesto v spoločnosti.“

Jazyková kultúra v posledných rokoch a desaťročiach dosiahla podľa L. Lőrinczeho povzbudivé výsledky, ale práve v plnení svojej hlavnej úlohy urobila iba prvé kroky. I napriek vážnym snahám sa jej nepodarilo prekročiť svoj doteraz pomerne úzky rámec. Hlavnú príčinu treba vidieť v tom, že chýbal tlačový orgán, časopis, ktorý by sa bol venoval každodenným najpálčivejším jazykovým problémom, ale tak, aby ho s porozumením mohla čítať nielen úzka vrstva odborníkov, ale predovšetkým tisícky občanov majúcich živý záujem o kultúru jazyka a o jazykové problémy vôbec.

Bol potrebný časopis, ktorý by sústavne sledoval súčasný stav jazyka v jeho každodenných prejavoch, ktorý by ihneď reagoval na zistené nedostatky a poskytoval by praktické rady vo všetkých sporných prípadoch.

Poslaním časopisu však nemá byť iba pranie nedostatkov, ale aj poukazovanie na krásy jazyka. Analýzou výrazových prostriedkov popredných spisovateľov a básnikov má prispievať k obohacovaniu a zdokonaľovaniu štylistickej stránky jazykového prejavu širokých mas pracujúcich, má ukázať, aké zákonitosti sa uplatňujú v živote jazyka, v jeho zmenách, ako

je spojený vývoj jazyka s dejinami spoločnosti a s každodenným životom človeka.

Redakcia hodlá vytvoriť moderný časopis. Moderný svojím obsahom, svojimi názormi aj metódami. Časopis, ktorý nebude opakovat' zastarané pravidlá, nebude bojovať s germanizmami (v minulosti mala nemčina na vývoj maďarčiny veľmi silný vplyv a jazyková kultúra sa často obmedzovala iba na kritizovanie a odstraňovanie stôp tohto vplyvu), ale svoju pozornosť zameria na základnú funkciu jazyka: či je dobrým a presným sprostredkovateľom myšlienok a citov používateľov.

Cieľom redakcie je, aby nový časopis bol nielen životaschopný, ale zároveň aj populárny, to znamená, aby bol písaný jazykom jasným, každému zrozumiteľným, aby sa v ňom nevyskytovali hmlisté a ťažkopádne štylizácie, aby sa mu takto umožnila cesta k masovému čitateľovi.

Uplatnenie populárnosti ako veľmi dôležitej zásady však v nijakom prípade nesmie ísť na úkor odbornosti a vedeckej spoľahlivosti časopisu.

V Maďarsku už časopis podobného zamerania začal vychádzať v tridsiatych rokoch nášho storočia pod názvom *Magyarosan* (vo voľnom preklade: *Správne po maďarsky*, doslova: *jasne*; porov. *magyarázni* — vysvetľovať). V tom čase však celé hnutie o jazykovú kultúru malo zveličene puristický charakter a bolo skoro výlučne zamerané iba na pomaďarčovanie cudzích slov a na boj proti všetkému, čo zaváňalo cudzotou. Po oslobodení aj v tomto smere nastal obrat k lepšiemu. Jazyková kultúra dostala dvojakú úlohu: z jednej strany bojovať proti jazykovým chybám a z druhej strany učiť široké masy pracujúcich správne používať materinský jazyk.

Časopis *Magyarosan* pred tridsiatimi rokmi zanikol. Začiatkom päťdesiatych rokov sa robili pokusy o jeho obnovenie v novej forme i s novou koncepciou. Usiloval sa o to predovšetkým Zoltán Kodály, slávny hudobný skladateľ, ktorému otázky jazykovej čistoty ležali vždy na srdci a ktorý v tom čase bol predsedom Komisie pre jazykovú kultúru. Pred dvadsiatimi rokmi na konferencii o jazykovej kultúre v Pécsi sa zrodilo aj uznesenie, v ktorom sa vyslovovala potreba vydávať populárny mesačník venovaný jazykovým otázkam, ktorý by mal sledovať aktuálne problémy jazykovej kultúry a ktorý by poskytoval sústavné informácie najširším vrstvám verejnosti z tejto takej dôležitej oblasti aplikovanej jazykovedy.

Toto uznesenie sa realizovalo až teraz, keď sa už do rúk čitateľov dostalo prvé číslo časopisu *Édes anyanyelvünk*.

Na šesťnástich stranách formátu A₄ prvé číslo prináša mnoho pestrého a poučného jazykového materiálu od výslovnosti a pravopisu až po lexikologické a štylistické otázky. Pritom jednotlivé príspevky sú napísané skutočne veľmi jasným a každému zrozumiteľným štýlom.

Š. Horváth

Populárna knižka o rodných menách

V priebehu štyroch rokov vyšla v Čechách už druhá knižka o rodných menách. O prvej z nich — *Průvodce našimi jmény* od F. Kopečného — sme našich čitateľov informovali (Kultúra slova, 10, 1976, s. 315—317). Druhá

vyšla minulý rok v edícii Malá jazyková knižnice (Praha, Academia 1978, 332 s.) pod názvom *Jak se bude jmenovat?* a jej autorkou je Miloslava Knapková, pracovníčka Ústavu pro jazyk český ČSAV. Autorka v knižke zhrnúla svoje dlhoročné skúsenosti zo spolupráce na úseku matričnej praxe a v kalendárovej komisii ČSR. Knižka je adresovaná najširšiemu okruhu čitateľov a tomu je podriadený obsah a štýl. O rodné mená, o ich pôvod a význam sa totiž verejnosť veľmi živo zaujíma pri rozličných príležitostiach, ale najmä vtedy, keď budúci rodičia stoja pred otázkou, aké meno dať svojmu dieťaťu.

Kniha je rozdelená na štyri časti. V úvodnej časti autorka oboznamuje čitateľov s pôvodom a vývinom mien používaných v Čechách, s matričnými predpismi a s otázkami týkajúcimi sa voľby mena. Túto časť začína kapitolou *Jakými jmény se nazýváme*, v ktorej ukazuje, aké mená podľa pôvodu sa používajú v Čechách. Sú to predovšetkým mená slovanského pôvodu, pochádzajúce z obdobia slovanského dávnoveku (napr. *Miloslav, Bohumil*), mená prevzaté v ostatných rokoch z iných slovanských jazykov (napr. *Igor, Vladan, Soňa, Vanda*), mená hebrejského pôvodu (*Jakub, Michal, Zuzana, Eva*), gréckeho pôvodu (*Alexandr, Štěpán, Kateřina*), latinského pôvodu (*Marek, Felix, Klára*), mená prevzaté v minulosti aj v súčasnosti z germánskych (*Oldřich, Vilém, Linda*) a románskych jazykov (*František, Bianka, Sandra*).

V kapitole *Vývoj našich jmen* stručne informuje o tom, aké mená sa dávali v Čechách v minulosti až dodnes, pričom celé vývinové obdobie rozdeľuje na štyri časti: 1. V období do 13. storočia sa na identifikáciu osôb používalo jedno meno, pričom šlo prevažne o slovanské mená (napr. *Boleslav, Dobroš*) a neskoršie čiastočne aj nemecké mená (napr. *Adalbert, Konrád*). 2. Obdobie od 13. do 18. storočia sa vyznačovalo rozšírením cirkevných kresťanských mien (napr. *Petr, Jan, Josef, Marie, Kateřina, Dorota*). 3. V období od 19. stor. do r. 1945 sa pod vplyvom vlasteneckého citenia oživujú slovanské mená (napr. *Krasoslav, Pravoslav, Růžena, Božena*), no napriek tomu medzi najfrekventovanejšie mená patria tzv. kresťanské mená. 4. V období po roku 1945 sa stierajú stavovské, sociálne a miestne rozdiely a stráca sa vplyv cirkvi pri výbere mien.

V kapitole *Čím je ovlivňována volba jmen* si autorka všíma, čo všetko ovplyvňovalo aj v súčasnosti ovplyvňuje voľbu rodného mena pre dieťa. V minulosti to boli stavovské, cirkevné a rodinné tradície, v súčasnosti sú to predovšetkým rodinné tradície (dáva sa meno po otcovi, matke, starých rodičoch), obľúbenosť populárnych osobností (hercov, spevákov, športovcov) a pod.

Pre rodičov stojacich pred problémom, aké meno dať dieťaťu, je dôležitá kapitola *Která jména lze v ČSR zapisovat do matriky*, v ktorej sa vysvetľujú základné matričné predpisy o zápise mien a zásady, ktoré treba rešpektovať pri voľbe mena. Dôležitá je informácia, že podľa matričných predpisov možno zvoliť na zápis do matriky akékoľvek existujúce meno, a to v jeho overenej základnej spisovnej podobe.

Veľmi zaujímavá je kapitola *Několik jazykových rad pro výběr jména*, v ktorej autorka upozorňuje budúcich rodičov aj na to, aby pri voľbe mena pre dieťa brali do úvahy aj priezvisko. Neodporúča napr. ku krátkemu priezvisku krátke rodné meno (*Jan Mik*), k dlhému priezvisku dlhé rodné meno

(*Maximilián Nademlejnský*), lež odporúča vybrať ku krátkemu priezvisku skôr dlhšie rodné meno a naopak. Neodporúča ani, aby sa rodné meno končilo na takú hlásku alebo skupinu hlások, ako sa začína priezvisko (*Marrek Krámsky, Prokop Pokorný*) a aby sa k priezvisku, ktoré sa používa aj ako rodné meno, zvolilo rodné meno, ktoré sa používa aj ako priezvisko (*Karel Pavel*). V závere kapitoly upozorňuje aj na ustálené poradie pri používaní rodného mena a priezviska. V češtine je taký istý stav ako v slovenčine (pozri o tom *Kultúra slova*, 11, 1977, s. 119—121).

V kapitole *Zvoliť jméno „české“ nebo cizí?* autorka konštatuje, že hranicu medzi „cudzími“ a „českými“ menami je veľmi ťažko určiť. Skôr by sa malo hovoriť o menách slovanského a neslovanského pôvodu. (Z mien, ktoré sa v Čechách v súčasnosti používajú, je 30—35 % mien slovanského pôvodu.) V tejto súvislosti autorka vyslovuje názor, že odmietat pôvodom cudzie mená je v súčasnosti nezmyselné. Pod cudzími menami z hľadiska súčasnosti sa vlastne chápu iba také mená cudzieho pôvodu, ktoré sa v Čechách nepoužívajú alebo sú nezvyčajné. Podľa matričných predpisov možno na zápis vybrať akékoľvek meno, ak je jeho existencia overená a ak sa na zápis vyberie základná podoba. Na to, aby pôvodom cudzie meno dobre slúžilo svojmu nositeľovi v českom prostredí, je potrebné, aby sa zaradilo do českého jazykového systému, t. j. aby sa zaradilo do tvaroslovného systému a aby sa písaná podoba prispôbila českému pravopisu, napr. *Jeannette* — *Žaneta*, *Charlotte* — *Šarlota* (podobne sa postupuje aj na Slovensku). V tejto súvislosti autorka upozorňuje aj na to, aby sa k typicky českému priezvisku nevyberalo nezvyčajné cudzie meno, napr. *Harold Vopička, Karmen Umáčená* (takáto kombinácia mien je veľmi nápadná a môže sa stať terčom posmechu), ale vžitú používané meno.

V kapitole *Jméno a kalendář* sa píše o tradícii uvádzať rodné mená v kalendári (v mnohých krajinách sveta takáto tradícia nejestvuje) a o zásadách pri zaraďovaní mien do kalendária. Kapitola *Co v slovníku jmen naleznete aneb návod k použití* informuje čitateľa o tom, ako používať slovník mien.

Jadro knihy *Jak se bude jmenovat?* tvorí slovník mien, ktorý je rozdelený na dve časti: *Slovník jmen mužských* a *Slovník jmen ženských*. Obsahuje spolu 1500 mien usporiadaných abecedne (samostatne mužské a samostatne ženské mená). Za menom (uvádzajú sa aj prípadné varianty) je stručne uvedený pôvod mena a spravidla aj východiskový základ a prvotný, pôvodne všeobecný význam mena, napr.: *ONDŘEJ*, j. *řeckého původu* (z řec. *Andreas*), *znamená „mužný, statný, odvážny“*. Ďalej sa uvádzajú základné domácke podoby, inojazyčné podoby predovšetkým z jazykov susedných štátov, ale aj z iných jazykov (na prvom mieste sa uvádza spravidla slovenská podoba mena), slovný údaj o frekvencii mena (napr. dnes patrí k najobľúbenejším menám, používa sa bežne, používa sa zriedkavo) a kalendárový údaj, t. j. kedy slávia meniny nositeľa daného mena.

Ďalšou časťou knihy je orientačný zoznam najbežnejších orientálnych mien, s ktorými sa môžu občania v Čechách (ale aj na Slovensku) dostať do styku, a stručná informácia o vzniku a používaní orientálnych mien.

Záverečnú časť knihy tvorí abecedne usporiadaný zoznam základných po-

dôb mien [samostatne mužských a samostatne ženských], ktoré možno v ČSR zvoliť na zápis do matriky.

Kniha Miloslavy Knappovej *Jak se bude jmenovat?* vyplňa medzeru, ktorá bola u nás doteraz v literatúre s touto problematikou. Kým podobná publikácia nevyjde na Slovensku, iste so záujmom za ňou siahne aj slovenský čitateľ, lebo problémy okolo rodných mien, ich výberu a používania sú v Čechách a na Slovensku rovnaké.

M. Považaj

SPYTOVALI STE SA

Topolčanec — Topolčiančan. — Čitateľka H. B. z Topolčianok sa zaujímala o odlišenie obyvateľského mena z miestnych mien *Topolčany* a *Topolčianky*.

Od miestnych názvov *Topolčany* a *Topolčianky* sa obyvateľské mená tvoria odlišne [Slovník slovenského jazyka VI, s. 236].

Od názvu *Topolčany* sa obyvateľské meno mužského rodu tvorí slovotvornou príponou *-ec*, keďže sa odvodzuje od miestneho mena zakončeného príponou *-any*: *Topolčanec*, podobne *Kapušany — Kapušanec*, *Turany — Turanec*.

Obyvateľské ženské meno, ktoré vzniká prechyľovaním, príponu *-ec* stráca a tvorí sa z časti slovotvorného základu príponou *-ianka*: *Topolčianka*, podobne *Kapušianka*, *Turianka*.

Od názvu *Topolčianky* sa obyvateľské meno mužského rodu tvorí príponou *-an*, pričom sa v slovotvornom základe spoluhláska *k* stáva so spoluhláskou *č*: *Topolčiančan*.

Obyvateľské meno ženského rodu sa tvorí prechyľovaním, pridaním prípony *-ka*: *Topolčiančanka*.

Od oboch miestnych názvov sa tvorí rovnaké prídavné meno *topolčiansky*. E. Jóna [Kultúra slova, 3, 1969, s. 15] odporúča popri pomenovaní *topolčiansky* používať k miestnemu názvu *Topolčianky* predložkový výraz v *Topolčiankach* ap. Autor pokladá za nesprávne tvorenie prídavného mena *malotopolčiansky* k pomenovaniu *Topolčianky* oproti *topolčiansky* k pomenovaniu *Topolčany*.

Treba však poznamenať, že tvar *malotopolčiansky* sa používal v minulosti ako pravidelne utvorený od názvu *Malé Topolčany*, ktorý bol do roku 1927 oficiálnym názvom, a to pod vplyvom maďarského administratívneho názvu *Kistapolcsányi*.

Pri tom istom prídavnom mene k dvom miestnym názvom môže odlišiť ich význam najmä kontext alebo situácia.

E. Bajzíkoviá

Úsporné vyjadrovanie

Nedávno som čítal v jedných novinách, že občania terajšiu veľkopredajňu potravín v Bratislave (má dva vchody, z ulice ČA aj z Dunajskej) „zotrvačnosťou“ nazývajú niekdajším menom *Teta*. Myslím, že v tomto prípade vôbec nejde o zotrvačnosť, ale jednoducho o úspornosť. Terajší názov je predsa veľmi dlhý, osemslabičný, je to už celá veta a *Teta* je dvojslabičné slovo.

V dnešnom veľkom ruchu a zhone si ľudia pomáhajú aj tým, že z úsporných zreteľov sa hľadia vyjadrovať čím najkratšie, teda čo najúspornejšie. Tento prípad máme napríklad aj pri slove *telefón*. Namiesto dlhej (šestslabičnej) vety *Zatelefonuj mi* alebo dokonca sedemslabičnej *Zatelefonujem ti* povedia v obidvoch prípadoch v štyroch slabikách *Zavolaj mi* (*Zavolám ti*).

Úspornosť by som videl aj v žiackom a študentskom slangu. Vyberme si z neho ukážkovo len niekoľko slov: *matika* (matematika), *profák* (profesor), *slonina* (slovenčina), *štipko* (štípéndium), *učka* (učiteľka). Vo všetkých týchto skráteninách je o jednu alebo až dve slabiky menej ako v riadnych slovách pre tie isté pojmy. Možno je to, aspoň niekedy, aj pohodlnosť mládeže, keď si nechce jazyk drať ďalšími slovami, ale môže to byť aj snaha po úspornosti. Mládež je predsa veľmi zhovoričová a rada si mnoho a hodne pošteboce, nuž jej ani ten slang príliš nezazlievame, pravda, iba v prostredí mladých, nie na verejnosti.

V úradných spisoch máme dnes množstvo už nie ani skratiek, ale symbolov, a v tlači podobne. Spätne sa z tlače (nehovoriac o nápisoch po úradných budovách) tieto symboly dostávajú do vedomia ľudí, ktorí potom používajú symboly v rozšírenej podobe. Tri litery *JRD* sa vyslovujú *jéerdé*, tri litery *MNV* sú vo výslovnosti *emenvé*, tri litery *ONV* sa vyslovujú *óenvé*. Z napísaných troch litier sa vo výslovnosti stávajú tri slabiky, ktoré jeden rýchlo vysloví a druhý rýchlo vníma. Pritom obidvaja presne vedia, o čom je reč. Ak je potrebné, napríklad pri nejakých oslavách, pochopiteľne sa symboly nehláskujú, ale sa povie celý názov, aj keď je niekedy dosť dlhý.

Úsporný zreteľ, ktorý sa prejavuje v skracovaní slov, badať aj v rôznych povolaniach. Uvediem tu len jeden príklad. Nedávno som musel navštíviť zubnú ambulanciu. Zubná lekárka potrebovala materiál, tak poslala kolegyňu: *Dones mi to z konzervy*. Nielen oslovená, ale aj ja som vedel, že tým rozumela *konzervačné oddelenie zubnej ambulancie*. Ako vidieť, skrátený názov *konzerva* namiesto dlhšieho *konzervačné* (ani nehovoriac o úplnom, osemslabičnom názve *konzervačné oddelenie*) v danom prostredí celkom postačil na porozumenie. Pravdaže, takýto prostriedok je slangový.

Dnešné rušné časy vyžadujú a budú stále — a možno ešte nástojčivejšie ako doteraz — vyžadovať aj úsporné vyjadrovanie a úsporné písanie v úradných spisoch, v literatúre a všade, kde sa narába s literami. Úsporné vyjadrovanie, hoci má aj svoje obmedzenia, pokladáme za samozrejmosť dneška.

J. V. Ormis

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 13, 1979, č. 9. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 884 19 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok v októbri 1979. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1979

Cena Kčs 3.—